

О. В. Делія,
кандидат історичних наук, доцент, докторант,
Національна академія державного управління при Президентові України

КОНЦЕПТ "СЕРЕДОВИЩЕ" У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

O. Delija,
PhD, docent, Doctoral candidate, National Academy for Public Administration Under the President of Ukraine

CONCEPT "ENVIRONMENT" IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE

Актуалізована проблема застосування концепту "середовище" у науковому дискурсі. У цьому контексті акцентовано на недостатності традиційної методології для розгляду проблематики сучасного державно-політичного процесу. Здійснено розгорнутий теоретико-порівняльний аналіз тлумачення концепту "середовище" окремих галузях наукового знання. Виявлено та обґрунтовано основні історичні передумови та методологічне підґрунтя формалізації поняття "середовище" у сучасному науковому дискурсі. Систематизовано ряд чільних інтегральних підходів розуміння концепту "середовище" у науковій думці. Виокремлено стрижневі характеристики поняття та сформульовані засадничі категорії подання концепту "середовище" у різних сферах наукового знання: умови, оточення, час, місце.

Окреслено комплекс дослідницьких завдань щодо подальшого вивчення поняття "середовище" у системі державного управління, ролі та місця концепту у сучасному державно-політичному процесі.

Actualized the problem of the concept of "environment" in the modern scientific discourse. In this context, it highlights the lack of modern and traditional methodology for reviewing the state of the problems of the political process. Carried out a detailed comparative analysis of the theoretical interpretation of the concept of "environment" in some sectors of scientific knowledge. Identified and justified basic historical background and the methodological basis of formalization of the concept of "environment" in the modern scientific discourse. Obtained core characteristics of the concept and formulated the basic category representation "environment" concept in various fields of scientific knowledge: the conditions, environment, time, place. Contoured complex research tasks for further studies in public administration concept of "environment", the role and place of the concept in the modern state and the political process.

*Ключові слова: середовище, науковий дискурс, державна політика, державне управління, категорія.
Key words: environment, scientific discourse, public policy, public administration, category.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах глибоких суспільних трансформацій звичний методологічний арсенал пізнавальних засобів щодо аналізу державної політики нерідко втрачає евристичний потенціал. Останнє зумовлене методологічним вакуумом, із яким зіткнулись дослідження та оцінка державно-політичних процесів з позиції традиційної методології. Обмеженість класичних методологічних підходів полягає у аналізі предмету пошуку як закритого структурованого феномену, який володіє набором сталих характеристик, що не пояснює значну частину

проблематики державно-політичного процесу як динамічної, відкритої, інтерференційної системи. Безперервне уточнення предметного змісту державної політики, потреба у постійній соціальній взаємодії у контексті її підготовки, планування і реалізації зумовлює пошук та залучення нових ресурсів, включення до процесу значного кола нових суб'єктів різноманітної соціальної функціональності. Це визначає державно-політичний процес як площину безперервного пошуку, практичної апробації "можливого, допустимого, прийнятного, результативного" [1, с. 26].

**АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ
ЗА ПРОБЛЕМАТИКОЮ ТА ВИЗНАЧЕННЯ
НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН
ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ**

На думку дослідників (В. Василькова), виокремлення середовищної парадигми як самостійного підходу, включення поняття середовища до контексту всіх наукових досліджень властиве постмодерністській доктрині [2]. Історично зумовлений хвилею соціальних трансформацій 60-их років минулого століття постмодернізм став вдалим втіленням світоглядної картини, відчуття швидко мінливого світу, природною реакцією наукового істеблшменту на зростаючу багаторівневість соціуму, у якому відкидалась доцільність виокремлення певних форм людської діяльності. Вітчизняна дослідниця Л. Дротянюк, підсумовуючи ряд розвідок, досить вдало концептуалізує постмодернізм як феномен визнання неоднозначності, неодномірності, нелінійності, стохастичності, біфуркаційності, плюралізму підходів, поглядів, концепцій тощо у поясненні процесів матеріального та духовного становлення суспільства і всесвіту в цілому.

Логічним супроводом зміни загальнонаукових картин світу в цьому контексті став переворот у структурах пізнання, філософського обґрунтування науки. На перші ролі виходять міждисциплінарні дослідження, орієнтовані на синтез знань із різних галузей, перенесення теоретичного апарату природничих підходів на суспільні галузі знань. З огляду на це, концептуалізація наукової раціональності, запропонована В. Стьопіним, та наукові інтерпретації сутності концепту стали важливим центром уявлень про сучасний етап пізнання світу. Власне теорія наукової раціональності базується на виокремленні трьох її типів за ступенем впливу в науці суб'єктивних

чинників: класичний тип, некласичний тип та постнекласичний. Принципова відмінність класичної науки від некласичної полягає у переконанні першої, що явища, які досліджуються є фрагментами "світу", тоді як некласична наука вважає, що будь-яке дослідження "світу", є модельованим відображенням свідомості [3].

Сутність постнекласичного типу раціональності полягає у співвіднесенні отриманих знань про об'єкт не тільки із засобами, але й із ціннісно-цільовими структурами діяльності. Представники постнекласичного етапу переконані, що світобудова, ноосфера, біосфера, суспільство і людина являють собою єдину цілісність. У цьому контексті, зазначає Р. Нугаєв, соціогуманітарне пізнання, його зміст, зазнає суттєвого впливу із боку соціально-економічних, соціально-політичних, соціально-культурних чинників [4].

У центрі дослідницької оптики з'являється онтологічна функція забезпечення взаємодії суб'єктів наукового пізнання, її реалізація, окрім нового інструментарію пізнання, потребує виходу суб'єкта на міждисциплінарний простір. На перший план висувається аналіз питань про внутрішню єдність і зв'язки соціального простору, часу, і властиві їм просторово-часові форми конкретних процесів. Пізнавальна формула некласичної парадигми "суб'єкт — засоби — об'єкт" не відповідає зростанню об'єктивно-істинного знання. Окремі дослідники діагностують відмову від фундаментальних гносеологічних категорій таких як суб'єкт і об'єкт [5]. В. Лепський вважає, що "суб'єкт-суб'єктна" і "суб'єкт-об'єктна" взаємодія поступається важливій динаміці у контексті "суб'єкт-середовище" [6]. У рамках такої взаємодії об'єктні області дослідження отримують універсальні просторові характеристики, формалізовані у понятті "середовище".

Таблиця 1. Порівняльний аналіз дефініцій в окремих галузях наукового знання

Галузь наукового знання	Визначення середовища	Автори
1	2	3
Архітектура, дизайн	- частина оточення, яка створена архітектурно художньо зумовленими структурами, де комбінації просторів, об'ємів і систем облаштування і благоустрою для процесів життєдіяльності, що відбуваються, об'єднані у цілісність за законами художньої єдності, є результатом реалізації певного архітектурно-дизайнерського задуму	Шимко В. Т. [7]
Педагогіка	- система впливів і умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, які містяться у соціальному і просторово-предметному оточенні с. 15; - структура, що складається із полів, можливостей і сил, які охоплюють суб'єктів, змінюють їх поведінку, що суттєво впливає на інтенції середовища	Ясвін В. А. [8]. Мануйлов Ю.С. [9]
Психологія	- створений і скомпонований людиною простір, який впливає на психіку, поведінку, прийняття рішень, сприйняття, рух і розуміння простору; - оточення, яке містить елементи, поверхні, ізольовані, прикріплені і неприкріплені об'єкти, місця, опуклості та ін.	Черноушек М. [10, с. 42–50]. Гібсон Дж. [11].
Маркетинг, PR	- соціально-комунікативний простір, у рамках якого забезпечується інтерактивна взаємодія між компанією-виробником і споживачем	Катліп С. та ін. [12, с. 275]
Географія	- комплексне поняття, яке містить природні, суспільні (соціогенні і т.і.) елементи, тобто все, що оточує географічний об'єкт	Голубченко І. В. [13]
Соціологія	- сукупність умов і впливів, що оточують людину; сукупність людей, об'єднаних подібною сукупністю	Парсонс Т. [14, с. 25–67]
Філософія	- простір, який оточує об'єкт дослідження; - системно організована цілісність	Полонський В. М. [15]
Комп'ютерні науки	- сукупність інформаційних умов існування суб'єкта (нааявність інформаційний ресурсів, їх якість, розвинутість інформаційної інфраструктури)	Смирнов М. А. [16]
Фізика	- абсолютний простір, заповнений матеріальними об'єктами	Коган І. Ш. [17].

Зазначене актуалізує розгляд концепту "середовище" як основи категоріального апарату нової універсальної методології, заснованої на системному вивченні державної політики, яка б поєднала у собі природничо-наукові, світоглядні, філософські наукові узагальнення, погляди, концепції.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної публікації є детальний аналіз атрибутивних характеристик концепту "середовище"; дослідження історичних умов та методологічних засад його формалізації та визначення подальших дослідницьких перспектив вивчення концепту "середовище" як чинника вироблення державної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Операціоналізація концепту "середовище" дозволяє виокремити декілька аспектів його розгляду, усталених у різних науково-практичних сферах:

- середовище як фізичний простір;
- середовище як сукупність природних умов;
- середовище як умови життя людини;
- середовище як віртуально-інформаційна реальність;
- середовище як взаємодія процесів, що відбуваються одночасно;
- середовище як система, що саморозвивається.

Поліваріантність трактування поняття зумовлює порівняльний аналіз дефініції в окремих галузях наукового знання (табл. 1).

Попри доволі широкий ужиток концепт "середовище" до сьогодні не має однозначного тлумачення у науковому дискурсі. Водночас відсутня і радикальна поляризація точок зору, що залишає площину для продукування єдиної наукової позиції.

Аналіз дефініції дає підставу для виокремлення двох основних підходів щодо тлумачення концепту. Отже, середовище подається:

- 1) як заповнений простір, основною сутнісною характеристикою якого є якісна однорідність у межах певних кордонів;
- 2) як оточення ("environment"), тобто як сукупність елементів взаємодія між якими складає простір і умови життя суб'єкта.

О. Яницький, формулюючи середовище як окремий суб'єкт пізнання, вважає, що історично склалося дві основних точки зору щодо позиціонування концепту у науковому дискурсі: об'єктне розуміння предмета дослідження, де середовище є об'єктом вивчення задля подальшого управління; в основу іншої точки зору покладено "суб'єктне" розуміння середовища як "живого організму", який має власні специфічні особливості функціонування. Перше, на думку науковця, співвідноситься із позитивістським підходом, в основі іншої конотації покладена постпозитивістська (середовищна) парадигма [18]. Значимими елементами в усіх теоретизуваннях з цього приводу є:

- 1) характеристики середовища такі, як масштабність охоплення, безперервність впливу, складність, відкритість, ситуативність, мимовільність, емерджентність;

- 2) функції: інгібітору процесів, адаптації до соціальної системи, зворотного зв'язку, контракції.

Порівняльний аналіз дефініції дає підставу для твердження, що змістовне наповнення концепту "середовище" у лівій частині галузей наукового знання розкривається через низку фундаментальних категорій: простір, оточення, умови, місце.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, теоретико-порівняльний аналіз тлумачення концепту "середовище" в різних галузях наукового знання дозволив окреслити стрижневі підходи розуміння дефініції та систематизувати її понятійно-категоріальний апарат, виокремити стрижневі атрибутивні характеристики: оточення, місце, час, умови.

Водночас дослідження історичних передумов та обґрунтування методологічних засад формалізації концепту виявило його значний методологічний потенціал для розгляду сучасних державно-політичних процесів, зокрема уваги потребує дослідження механізму впливу концепту на процес вироблення державної політики. Зазначене актуалізує подальший розгляд поняття у контексті державно-управлінського наукового дискурсу.

Література:

1. Клягин С.В. Политическое в транспарентности социальных сред / С.В. Клягин, Г.В. Амбросьева // Вестник Российского государственного гуманитарного университета. — 2011. — № 01 (62). — С.25—37.
2. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем / В.В. Василькова. — Спб.: Издательство "Лань", 1999. — 480 с.
3. Маджуга А.Г. Векторно-контекстуальный подход: вызов постнеклассического этапа научной рациональности / А.Г. Маджуга, И.А. Синицина // Сибирский педагогический журнал. — 2014. — №1. — С. 31—36.
4. Нугаев Р.М. Проблема роста социогуманитарного знания / Р.М. Нугаев // Вопросы философии. — 2007. — №8. — С. 58—70.
5. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем / В.В. Василькова. — Спб.: Издательство "Лань", 1999 — 480 с.
6. Междисциплинарные проблемы средового подхода к инновационному развитию / Под ред. В.Е.Лепского. — М.: "Когито-Центр", 2011. — 240 с.
7. Шимко Т.В. Основы дизайна и средовое проектирование: Учебное пособие / В.Т. Шимко. — М., 2007. — 58 с.
8. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. — М.: Смысл, 2001. — 365 с.
9. Мануйлов Ю. Средовой поход в воспитании / Ю. Мануйлов. — Костанай: МЦСТ, 1997. — 232 с.
10. Черноушек М. Психология жизненной среды / М. Черноушек. — М.: Мысль, 1989 с. — 174 с.
11. Гибсон Дж. Экологический подход к зрительному восприятию: пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Логвиненко / Дж. Гибсон. — М.: Прогресс, 1988. — 464 с.
12. Катлип Скотт М. Паблик рилейшенз. Теория и практика: учеб. пособие, 8-е изд.: Пер. с англ. Катлип Скотт М., Сентер Ален Х., Брум Гленн М. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2003. — 624 с.

13. Голубченко И. В., Оборин М. С., Кагарманова А.И. Средовой подход в географии и его место в географических исследованиях [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ranepa.ru/repository/repozitorij-vnutrennyaya/?13521>

14. Парсонс Т. Общетеоретические проблемы социологии / Т. Парсонс // Социология сегодня: Проблемы и перспективы. / Под ред. Р. К. Мертон, Л. Брума, Л. С. Котрелла. — М.: Прогресс, 1965. — С.25—67.

15. Полонский, В.М. Словарь по образованию и педагогике / В.М. Полонский. — М.: Высшая школа, 2004. — 512 с.

16. Смирнов М.А. Информационная среда и развитие общества / И.А. Смирнов // Информационное общество — 2001. — Вып. 5. — С. 50—54.

17. Коган И.Ш. Физические величины и понятия [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.physicsystems.org/index.html>

18. Яницкий О. Производство социально-экологического знания [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/data/2010/12/13/1214861873/Yanitski.pdf>

References:

1. Klyahyn, S. V. (2011), "Political in transparency social environments", *Vestnyk Rosyyskoho gosudarstvennogo humanitarnogo unyversyteta*, vol. 01 (62), pp. 25—37.

2. Vasylykova, V.V. (1999), *Poryadok y khaos v razvytyy sotsyal'nykh system* [Order and chaos in development of social systems], Yzdatel'stvo "Lan", Spb, Russia.

3. Madzhuha, A. H. (2014), "Vector-contextual approach: call postneoclassical stage of scientific rationality", *Sybyrskyy pedahohycheskyy zhurnal*, vol. 1, pp. 31—36.

4. Nuhaev, R. M. (2007), "The Problem of growth sociohumanitarian knowledge", *Voprosy fylosofyy*, vol. 8, pp. 58—70.

5. Vasylykova, V.V. (1999), *Poryadok y khaos v razvytyy sotsyal'nykh system* [Order and chaos in development of social systems], Yzdatel'stvo "Lan", Spb, Russia.

6. Lepskiy, V.E. (2011), *Mezhdystsyplyarnye problemy sredovogo pokhoda k ynnovatsyonnomu razvytyyu* [Interdisciplinary problems in environmental approach to innovative development], *Kohyto-Tsentr*, Moscow, Russia.

7. Shymko, T. V. (2007), *Osnovy dizayna y sredovoe proektyrovanye* [The basics of design and environmental design], Moscow, Russia.

8. Yasvyn, V. A. (2001), *Obrazovatel'naya sreda: ot modelyrovaniya k proektyrovaniyu* [Educational environment: from modeling to design], *Smysl*, Moscow, Russia.

9. Manuylov, Yu. (1997), *Sredovoy pokhod v vospytanyu* [Environmental approach in the education], *MTsST, Kostanay, KZ*

10. Chernoushek, M. (1998), *Psykhologhiya zhyznennoy sredy* [Psychology living environment], *Mysl*, Moscow, Russia.

11. Hybson, Dzh. (1988), *Ekolohycheskyy podkhod k zrytel'nomu vospryyatiyu* [The ecological approach to visual perception], *Prohress*, Moscow, Russia.

12. Katlyp, S. M. Senter, A. Kh. and Brum H. (2003), *Pablyk ryleynshenz. Teoryya y praktyka* [Public relaunches. Theory and practice], 8-th ed., Yzdatel'skyy dom "Vylyams", Moscow, Russia

13. Golubchenko, V. I. Oborin, M. S. A. Kagarmanova, I. (2012), "Environmental approach in geography and its place in geographic studies" [Online], available at: <http://www.ranepa.ru/repository/repozitorij-vnutrennyaya/?13521> (Accessed 10 April 2016).

14. Parsons, T. (1965), "The General Theoretical problems of sociology", *Sotsyolohyya sehodnya: Problemy y perspektyvy* [Sociology today: Problems and Prospects], *Prohress*, Moscow, Russia, pp. 25—67.

15. Polonskyy, V. M. (2004), *Slovar' po obrazovaniyu y pedahohyke* [Dictionary of education and pedagogy]. *Vyshshaya shkola*, Moscow, Russia

16. Smyrnov, M. A. I (2001), "Information environment and the development of society", *Ynformatsyonnoe obshchestvo*, vol.5, pp. 50—54.

17. Kohan, Y. Sh. (2016), "Physical quantities and concepts" [Online], available at: <http://www.physicsystems.org/index.html> (Accessed 10 April 2016).

18. Yanytskyy, O. (2010), "Production of socio-environmental knowledge" [Online], available at: <http://ecsocman.hse.ru/data/2010/12/13/1214861873/Yanitski.pdf> (Accessed 10 April 2016).

Стаття надійшла до редакції 15.04.2016 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73